

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆ

ԿԱՅՅԱՆ՝ ԻՐԴԵՎ ՄԱԿԳԱՖԻՆ

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆԻ ՀԱՄԱՆՈՒՆ ՊԱՏՄՎԱԾՔՈՒՄ

Հողվածում քննության է առնվում Համբարձում Համբարձումյանի «Կատյան» պատմվածք համանուն հերոսուհու՝ որպես հանգույց-խորհրդանիշների կիրառությունը: Փորձ է արվում շրջանառության մեջ դնել հանգույց-խորհրդանիշի հասկացությունը հայ գրականագիտության մեջ՝ մակգաֆֆին տերմինով: Տրվում է տերմինի բացատրությունը, փորձ է կատարվում սահմանել դրա էությունը: Որոշակի անդրադարձ է կատարվում խորհրդանիշի բացատրությանը, հանգույցների կիրառություններին, և հակադրության միջոցով բացատրվում են դրանց՝ խորհրդանիշ-հանգույցի հետ ունեցած տարբերությունները:

Բանալի բառեր՝ հանգույց, խորհրդանիշ, սիմվոլ, տերմին, հակադրություն, տարբերություններ, նկարագրություններ, արձակ, Համբարձում Համբարձումյան, Կատյա, մակգաֆֆին, պատկեր, հասկացություն, նարատոլոգիա, պատում, պատմվածք, կինեմատոգրաֆիա:

Նախ և առաջ անհրաժեշտություն կա նշելու և սահմանելու մակգաֆֆին տերմինը, անդրադառնալու դրան հարող, սակայն մեզ արդեն հայտնի այլ տերմիններին, և, ի վերջո, Համբարձում Համբարձումյանի պատմվածքի քննությամբ իրացնել այդ տերմինը:

Մակգաֆֆին¹ տերմինը առաջին անգամ օգտագործվում է կինեմատոգրաֆիայում, մասնավորապես կինոսցենարիստ Անգուս Մակֆայլի գործերում, սակայն մեծացնում է իր իրացման սահմանները՝ դրսևորվելով նաև նարատոլոգիայում: Կինեմատոգրաֆիայում մակգաֆֆինը օգտագործվում է բացակագոյություն, բացակա-ներկայություն երևույթների բնութագրման համար՝ աբսուրդի պոստմոդեռնիստական ընկալման և դրսևորման ենթատեքստով: Ավելի պարզ, մակգաֆֆինը մի իր է, առարկա, անձ, որի գոյությունը կարևոր չէ, կարևորը այն է, որ բոլորը հետաքրքրված են դրանով: Ինչպես նշեցինք, մակգաֆֆինը գործածվում է նաև նարատոլոգիայում, սակայն չունի իր հայերեն համարժեքը: Այն բացատրելու համար

¹ Տե՛ս

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B3%D0%B0%D1%84%D1%84%D0%B8%D0%BD>

<https://en.wikipedia.org/wiki/MacGuffin>

<https://www.writingclasses.com/toolbox/articles/what-is-a-mcguffin>

<https://posmotre.li/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B3%D0%B0%D1%84%D1%84%D0%B8%D0%BD>

նախ պետք է հասկանալ, թե ինչ են **հանգույցը** և **խորհրդանիշը**: Հանգույցը գրական երկի, պոեզի բաղադրամասերից մեկն է: Հանգույցը երկի գլխավոր վիճակների, իրադարձությունների, հարաբերությունների այն շղթան է, որից սկիզբ է առնում գործողությունը²:

Խորհրդանիշը (սիմվոլ) պայմանականորեն որևէ գաղափար է՝ ապրում և այն ներկայացնող գեղավետական պատկեր կամ կերպար»³:

Մակգաֆֆինը, ըստ էության, այս երկուսի համակցումն ու զուգադրումն է, հանգույց-խորհրդանիշը, որի շուրջ պտտվում են գործողությունները, դեպի որը ձգտում են հերոսները: Մակայն ի տարբերություն հանգույցի՝ այն ունի որոշակի պայմանական գաղափար:

Այս ամենի մասին վերը նշված աշխատանքում արդեն խոսվել էին և առավել մանրամասն, օրինակների միջոցով սահմանվել այս երեք տերմիններն ու դրանց տարբերությունները:

Համբարձում Համբարձումյանի արձակի տարբերակիչ հատկանիշներին և, մասնավորապես, այս պատմվածքին անդրադարձել է գրականագետ Հայկ Համբարձումյանը՝ տալով նրա արձակի հստակ բնորոշումները, որոշ վերլուծություններ կատարելով նրա պատկերակերտման հմտությունների մասին⁴: Համբարձում Համբարձումյանի արձակը, ըստ էության, կարելի է բնորոշել հետևյալ կերպ. ճշմարիտ պատմություններ, առանց ռճական խաղերի և հնարանքների, ստույգ պատում, ուղիղ, շատ ժամանակ նաև խոսակցական լեզվով գրված պատմություններ՝ առանց ներտեքստային փորձարկումների:

Բայց այս ամենը՝ միայն առաջին հայացքից, քանզի ուսումնասիրության արդյունքում տեսնում ենք, որ շատ արտատեքստային երևույթներ կան, որոնք կարող ենք բացել, և որին էլ միտված է այս ուսումնասիրությունը: Նախ փորձենք հասկանալ՝ ինչպես է սկսվում «Կատյան»⁵ պատմվածքը, և երբ է մեր քննության առարկան՝ հերոսուհին, հայտնվում ու ինտեգրվում անսերթի սյուժետային այս պատումում:

«Թաղի ջահելները փողոցում քարերով դարպասներ էին դրել ու ֆուտբոլ էին խաղում»:

Այս նկարագրությանը հաջորդում են փողոցային անցուղարձը, այնտեղ հայտնված մարդկանց ինչով զբաղվելը: Համաձայնեք՝ առօրեական մի պատկեր, որը անմիջապես խաթարվում է, երբ հայտնվում է պատմվածքի հերոսուհին՝ Կատյան. «Մեքենայի դուռը բացվեց, և նրա միջից դուրս եկավ կիսամերկ, լայն, համարյա ծածկոցի չափերի հասնող սրբիչով փաթաթված Կատյան, և բոլորի՝ Վալդի, բլտոդների, ֆուտբոլ խաղացող պատանիների, բուրդ չիփխող Գյուլնարի, բացակա հարևանուհիներից բամբասող կանանց աչքի առաջ գրկեց Գեղամին ու համբույրներով

² Հայկական սովետական հանրագիտարանից (հ. 6, էջ 217):

³ Ջրբաշյան Է.Մ., Մախչանյան Հ.Մ., Գրականագիտական բառարան, Երևան, «Լույս», 1980, էջ 352:

⁴ Համբարձումյան Հ., Զուգահեռ ընթերցումներ, Երևան, «Գրական էտալոն», 2012, էջ 191-194:

⁵ Համբարձումյան Հ., Կորեական դելիկատես, Երևան, «Անտարես», 2018, էջ 32-46:

ծածկեց երեսը»:

Ահա և Կատյայի կերպարի ամբողջ նկարագրությունը՝ «... կիսամերկ, լայն, համարյա ծածկոցի չափերի հասնող սրբիչով փաթաթված», որը, համաձայնեք, այնքան էլ լայն պատկերացում կազել չի թողնում կերպարի մասին, սակայն անհրաժշտ է հիշել, որ կերպարին նկարագրելու համար կա երկու ձև. նախ հեղինակային խոսքը, ապա նաև պատումում գործող մնացած կերպարների խոսքը, պահվածքը, արձագանքը կերպարի վերաբերյալ: Հեղինակային նկարագրության այս սակավությունը լրացվում է հերոսների արձագանքով, որին ականատես կլինենք պատմվածքում:

Այս գեղարվեստական նկարագրության՝ իբրև հնարքի իրացմանը կարող ենք ականատես լինել նաև, դիցուք, Հովերոսի «Բլիսականում», որտեղ հեղինակը չի նկարագրում Հեղինենին՝ իբրև գեղեցիկ կնոջ, չի խոսում նրա արտաքին գեղեցկության մասին, սակայն մենք նրան համարում ենք գեղեցկուհի. հարցը, թե ինչու՞, ունի ճշգրիտ պատասխան. տրոյացիների արձագանքը մեզ հուշում է դրա մասին, երբ տեսնում են նրան:

Եվ այս օրինակով փորձենք հասկանալ, կա՞րողյոք նմանապիսի արձագանք այս պատմվածքի հերոսների կողմից. անշուշտ:

«Բլոտ խաղացող Էդոն թերզը մոռացավ ասել ու տակ տվեց, Գոնչի խմած զարեջուրը կոկորդին մնաց, ու նա սկսեց խեղդվելով հագալ: Գեղամի քեռու տղան՝ Կարենը, գնդակը դարպասի մոտ կանգնեցրեց ու գոլ խփելու հարմար պահը ձեռքից բաց թողեց: Հակառակորդ թիմի խոշորամարմին, բարձրահասակ Արայիկը, որն արդեն իններորդ էր փոխադրվել, բայց դեռ բեղերն էլ չէին աճել, գնդակը Կարենի առջևից տարավ, արագ անցավ ֆուտբոլիստների միջով, ձեռները ջեբը դրած դարպասապահի ոտքերի կողքով գնդակը դարպասը գլորեց ու գո՛լ գոռաց»

Հետևաբար, հասկանում ենք, որ Կատյայի հայտնվելն այդ միջավայրում արդեն իսկ փոփոխություն մտցրեց այս հերոսների կյանքում, բոլորի ուշադրությունը մեկ բոլակով կտրվեց իրենց առօրեական գործերից, ու շատերի մոտ հետագայում առաջացրեց հիացմունք, այլ հարց է, թե այդ հիացմունքն ինչպես դրսևորվեց. «–Աուուուուու՛, Մաշինկա՛, – դունչը վերև տնկելով՝ քաղցած գայլի պես ոռնաց Գոնչն ու ասաց, – Մաշան վատը չի, ափսոս մերը չի»:

Պատմվածքի այս սկզբնական հատվածն ասումնասիրելիս ականատես եղանք, կարելի է ասել, դասական հանգույցի, որը խոստանում է հետաքրքիր պլոտետային զարգացումներ, սակայն պլոտետային այդ զարգացումների ընթացքում հանգույց Կատյան ստանում է խորհրդանշական իմաստ, որն էլ թույլ է տալիս պնդել, որ սա հենց մակգաֆֆին է:

Կատյայի՝ իբր խորհրդանշի առաջին իրացմանն ականատես ենք լինում այն դրվագում, երբ հերոսներից Վալոդը, ոչ ուղղակի, այլ հեղինակային խոսքի միջոցով, պատմում է բակում հայտնված մնացյալ հերոսներին, թե ինչպես է գտել Կատյային և բերել Գեղամի մոտ. «Առավոտյան Վալոդը արթնացել, տեսել էր իր մեքենայի ետևի

Ըստ էության, կարող ենք նաև սահմանել, որ մակգաֆֆինի առկայությունը փոխում է ամբողջ ստեղծագործության տրամաբանությունը, իսկ մակգաֆֆինի՝ սյուժետային զարգացման որևէ հատվածում անհետանալն ազդարարում է, որ ստեղծագործությունը մոտենում է ավարտին, կամ էլ մակգաֆֆինը վերստին կհայտնվի որևէ տեղից. «Կատյային պլանի հետ փոխել ու հետ էին եկել»: Վերը մեջբերված հատվածում պատմվածքի հերոսները Կատյային իբրև առք ու վաճառքի առարկա են դիտարկել և արդեն կարծես թե ազատվել են նրանից, սակայն պատմվածքը շարունակվում է, ինչն էլ նշանակում է, որ մակգաֆֆին Կատյան դեռ կհայտնվի. «Մի շաբաթ անց Կատյան վերադարձավ: Մեքսի ժամանակ սրտից թույլ բառիզը մահացել էր, և Կատյան նորից Շենգավիթ էր եկել»: Ահա մակգաֆֆին Կատյայի՝ գործողությունների էպիկենտրոն վերադառնալը մեզ հուշում է, որ գործողությունները կամաց-կամաց մարում են, և պետք է տեսնենք մակգաֆֆինի վերջնական իրացում, պետք է ի վերջո ընդգծվի, թե Կատյան ավելի շատ ո՞ր խորհուրդը պիտի կրի իր մեջ՝ իբրև մակգաֆֆին. եթե ընդհանրացնելով ասենք՝ գեղեցկությամբ, ատելությամբ, թե՞ երազանքի:

Կատյա հերոսի վերջին գործողությունը լինում է նրա ընտրությունը՝ վերջին գիշերը ում հետ անցկացնելու վերաբերյալ: Նա ընտրում է Կարենին, այն հերոսին, ով բոլորից շատ էր ձգտում, բոլորից շատ էր ցանկանում որևէ կերպ հարաբերվել իր հետ: Այսպիսով, գրողը իրացնում է այս մակգաֆֆինը հենց երազանքի խորհրդով, որն, ինչ-որ առումով տրամաբանական է:

Պատմվածքում նկարագրված այդ վերջին գիշերվանից հետո հերոսները Կատյային ուղարկում են տուն՝ Ռուսաստան, որից հետո այդ բալը կարծես վերագտնում է իր առօրեականությունը՝ չկորցնելով Կատյայի մասին իր հիշողությունը, և հենց այդ հիշողության նկարագրությամբ էլ ավարտվում է պատմվածքը. «Բալենու տակ նստած խմում էին և բալենուց Կատյայի հոտն էին առնում: Լիտրերով խմում էին ու չէին հարբում, և որքան խմում, այնքան ավելի սուր էին զգում Կատյայի հոտը: Ամեն ինչ նրան էր հիշեցնում՝ տունը, այգին, պատի մոտ ընկած Կատյայի լողանալու տաշտը, որով նա նաև ջրում էր բալենին... Սրբիչը Կատյան տարել էր իր հետ»:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով Համբարձում Համբարձումյանի «Կատյան», ևս մեկ անգամ կարող ենք վստահաբար փաստել, որ ժամանակակից գրականագիտության մեջ խորհրդանիշի և հանգույցի միաձուլումից առաջ է գալիս նոր տերմին՝ այս երկուսի զուգակցումը, որն անվանվում է մակգաֆֆին: Ի վերջո, իբրև այս վերլուծության ամփոփում, անհրաժեշտ է բացատրել, թե ինչու է Կատյայի կերպարն այստեղ մակգաֆֆին, այսինքն թե, միաժամանակ թե՛ հանգույց, թե՛ խորհրդանիշ:

Մեջբերված հատվածների միջոցով արդեն տեսանք և համոզվեցինք, թե ինչպես և ինչ շրջադարձում մտցրեց Կատյայի հայտնվելը սույն պատմվածքի սյուժեում, հասարակ բակի առօրեական նկարագրությունն ինչպես հանկարծ փոխվեց, ինչպես խաթարվեցին բոլոր հերոսների հարաբերությունները. այս ամենը ներտեքստային ընթերցանության ժամանակ մեզ պարզ է դառնում: Հստակ կարողանում ենք

